

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2(30)

Київ 2025

УДК 327(477)“1991/2000”

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-30-13>

Ткач Д.І.

<https://orcid.org/0000-0002-6947-2036>

Пяткевич А.В.

<https://orcid.org/0009-0006-4454-778X>

АНТОН ДЕНИСОВИЧ БУТЕЙКО: ДИПЛОМАТ І ДЕРЖАВНИК НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню життєвого шляху, професійної діяльності та державницького внеску Антона Денисовича Бутейка – видатного українського дипломата, політика та громадського діяча, який відіграв ключову роль у становленні зовнішньополітичної системи незалежної України.

У роботі комплексно розглянуто формування особистості А.Д. Бутейка, його освітній шлях від студента міжнародного відділення Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка до високопрофесійного дипломата. Особлива увага приділяється аналізу трансформації його світогляду від радянського дипломатичного працівника до переконаного українського державника.

Автори докладно висвітлюють основні етапи дипломатичної кар'єри Антона Бутейка: роботу в системі МЗС УРСР, діяльність у перші роки незалежності України, виконання обов'язків на посадах Надзвичайного і Повноважного Посла України в США, Румунії та інших країнах. Особливо аналізується його діяльність на посаді першого заступника Міністра закордонних справ України та внесок у розробку концептуальних засад зовнішньої політики молодій державі.

Значна частина дослідження присвячена ролі А.Д. Бутейка у формуванні євроатлантичного курсу України, його участі в переговорних процесах з питань ядерного роззброєння, територіальної цілісності та безпекової політики. Детально розглянуто його внесок у підготовку стратегічних міжнародних договорів, що визначили місце України на міжнародній арені.

У статті також аналізується громадсько-політична діяльність дипломата, його роль у парламентській роботі та законотворчості, експертна діяльність і публіцистичний доробок. Особливу увагу приділено формуванню дипломатичної школи та вихованню нового покоління українських дипломатів під впливом професійних принципів А.Д. Бутейка.

На основі архівних матеріалів, спогадів колег та особистих документів дипломата реконструйовано його погляди на ключові зовнішньополітичні процеси, стратегічне бачення місця України в системі міжнародних відносин та методологічні підходи до дипломатичної роботи.

Дослідження має міждисциплінарний характер, поєднуючи методологію історичної науки, політології та дипломатичних студій, що дозволяє всебічно розкрити постать А.Д. Бутейка як фундатора сучасної української дипломатії.

Ключові слова: Антон Бутейко, українська дипломатія, зовнішня політика, незалежність, державотворення, міжнародні відносини, США, Румунія.

Постановка проблеми. Дослідження діяльності окремих постатей, які стояли біля витоків формування зовнішньої політики незалежної України, досі залишається актуальним напрямком сучасної історіографії. Постать Антона Денисовича Бутейка, видатного українського дипломата і державника, попри його вагомий внесок у розбудову дипломатичної служби та зовнішньополітичної стратегії України, не отримала належного комплексного висвітлення в науковій літературі.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю збереження інституційної пам'яті української дипломатичної служби, потребою ретельного аналізу механізмів формування зовнішньополітичних рішень на ранніх етапах незалежності та важливістю врахування цього досвіду в сучасних умовах трансформації глобальної системи міжнародних відносин.

Історіографія проблеми характеризується фрагментарністю, відсутністю системного підходу до вивчення дипломатичної спадщини А.Д. Бутейка та недостатнім залученням архівних матеріалів і особистих документів дипломата. Наявні публікації мають переважно мемуарний або публіцистичний характер, що зумовлює потребу в науковому опрацюванні теми з використанням сучасних методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даний напрям досліджували українські дослідники, журналісти, дипломати, зокрема В.С. Огризко, В.Д. Хандогій, М.М. Сорока, Л.М. Колотилова, М.П. Лугова, В.М. Матвієнко.

Метою статті є комплексний аналіз життєвого шляху, професійної діяльності та державницького внеску Антона Денисовича Бутейка у становлення й розвиток української дипломатії, визначення його ролі у формуванні зовнішньополітичних пріоритетів незалежної України та оцінка впливу на розбудову дипломатичної служби.

Виклад основного матеріалу. Постать Антона Бутейка займає особливе місце в історії української дипломатії. Його діяльність припала на період кардинальних змін у геополітичному становищі України, що виникли після розпаду Радянського Союзу. Бутейко був одним із тих, хто не просто спостерігав за створенням нової держави, а формував її міжнародну суб'єктність, визначав вектори зовнішньої політики, відстоював національні інтереси на найвищому міжнародному рівні.

Антон Дмитрович Бутейко народився 6 квітня 1947 р. у селі Старий Чорторийськ на Волині. У 1974 р. закінчив Київський державний університет імені Т. Шевченка, здобувши фах міжнародника та перекладача англійської мови.

Професійну діяльність А. Бутейко розпочав у системі Міністерства закордонних справ УРСР, де працював на різних посадах від аташе до радника. В цей період він набув значного досвіду дипломатичної роботи, опанував механізми міжнародної комунікації та розвинув навички аналітичного мислення.

Важливим етапом у кар'єрі А. Бутейка стала робота в Постійному представництві України при ООН, де він представляв інтереси УРСР у різних комітетах і комісіях міжнародної організації. Цей досвід сформував у нього глибоке розуміння принципів міжнародного права та функціонування багатосторонньої дипломатії.

З проголошенням незалежності України у 1991 р.оці А. Бутейко активно долучився до розбудови зовнішньополітичного відомства вже суверенної держави. У 1992-1994 рр. він обіймав посаду заступника Міністра закордонних справ України, де відповідав за європейський та американський напрямки зовнішньої політики.

У 1994-1995 рр. А. Бутейко працював на посаді першого заступника Міністра закордонних справ України, беручи безпосередню участь у формуванні стратегічних напрямків зовнішньої політики молодій державі. В цей період він відіграв ключову роль у підготовці та підписанні Будапештського меморандуму (1994 р.), який мав гарантувати безпеку України в обмін на відмову від ядерної зброї.

А.Д. Бутейко та Д.І. Ткач на засіданні Дунайської комісії, 1994 р.

Визначним етапом у дипломатичній кар'єрі А. Бутейка стало призначення його Надзвичайним і Повноважним Послом України в Сполучених Штатах Америки та Мексиці (1998-1999 рр.). На цій посаді він доклав значних зусиль для розвитку стратегічного партнерства між Україною та США, активно працював над залученням американських інвестицій та підтримки реформ в Україні.

Згодом А. Бутейко обіймав посади Надзвичайного і Повноважного Посла України в Румунії (2000-2003 рр.). У вересні 2003 р. подав у відставку на знак протесту проти підписання угоди про Єдиний економічний простір з Росією [1].

Важливим напрямком діяльності А. Бутейка була парламентська робота. У 1995-1998 та 2007-2010 рр. він був народним депутатом України, де працював у Комітеті у закордонних справах, активно долучався до законотворчої роботи з питань зовнішньої політики та європейської інтеграції [2].

З березня 2005 р. – перший заступник Міністра закордонних справ України. Уповноважений України у справі про делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон України та Румунії в Чорному морі. Національний координатор співробітництва України з НАТО у сфері зовнішньої політики, голова Міжвідомчої комісії з питань підготовки України до вступу в НАТО. У червні 2006 р. потрапив до лікарні з інфарктом та обширним інсультом.

Антон Бутейко був безпосередньо причетний до процесу ядерного роззброєння. Під час переговорів у Масандрі в 1993 р. саме він виявив внесені російською стороною недопустимі зміни в текст домовленостей, що могли мати згубні наслідки для України. Бутейко особисто виправив документ, чим викликав жорстку реакцію російської делегації, але захистив національні інтереси. Його роль у підготовці до підписання Будапештського меморандуму та приєднання до ДНЯЗ була ключовою. Антон Бутейко зробив вагомий внесок у формування концептуальних засад зовнішньої політики незалежної України. Він був одним із авторів перших стратегічних документів, що визначали зовнішньополітичний курс держави, включаючи «Основні напрями зовнішньої політики України» (1993 р.) [3].

Президент США Б. Клінтон та А. Бутейко, 1995 р.

Ключовими принципами зовнішньополітичної концепції А. Бутейка були такі. Багатовекторність із пріоритетом європейської інтеграції. Він вважав, що Україна має підтримувати добрі відносини з усіма країнами, але стратегічним напрямком має бути інтеграція до європейських структур. Пріоритет національних інтересів у міжнародних відносинах. Він послідовно відстоював необхідність захисту суверенітету та територіальної цілісності України на міжнародній арені. Активна участь у системі колективної безпеки. А. Бутейко був прихильником тісної співпраці з НАТО та іншими безпековими структурами для гарантування національної безпеки України. Розвиток економічної дипломатії. Він активно працював над залученням іноземних інвестицій, розширенням торговельних відносин та інтеграцією України до світової економіки [4].

А. Бутейко приділяв особливу увагу підготовці молодих дипломатів, передаючи їм свій досвід та знання. Він часто проводив семінари та лекції в Дипломатичній академії України, формуючи нове покоління українських дипломатів.

Особливого значення набувала державницька позиція А. Бутейка у критичні моменти української історії. Він був активним учасником Помаранчевої революції 2004 року, відстоюючи демократичні цінності та європейський вибір України.

Важливим аспектом державницької позиції А. Бутейка було його ставлення до української мови і культури. Він неодноразово наголошував на необхідності посилення культурної дипломатії та просування позитивного іміджу України у світі [5].

А. Бутейко був автором численних наукових статей та аналітичних матеріалів з питань міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії.

Його публікації охоплювали широкий спектр тем – від теоретичних аспектів міжнародного права до практичних питань європейської інтеграції України.

Особливу цінність представляють його аналітичні роботи, присвячені українсько-американським та українсько-румунським відносинам, що базувалися на безпосередньому дипломатичному досвіді.

А. Бутейко активно співпрацював з провідними науковими установами України, включаючи Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Інститут всесвітньої історії НАН України, де він ділився своїм практичним досвідом та теоретичними напрацюваннями.

Ось, що про нього писав В.С. Огрязко очільник МЗС (2007–2009): «Від природи він був дуже сильним. Тому й не гнувся: ні у прямому, ні в переносному сенсі. Мав власну гордість і гордість за державу, якій щиро та вірно служив. І нікому не дозволяв ображати її честь. А ще – ніколи не торгував собою заради якихось швидкоплинних політичних (не кажучи вже про фінансові) інтересів. Де б він не працював – Україна була понад усе» [6].

Антон Денисович Бутейко належить до плеяди видатних українських дипломатів і державних діячів, які стояли біля витоків формування зовнішньої політики незалежної України. Його професійний шлях, державницька позиція та концептуальний внесок у розбудову української дипломатії заслуговують на ґрунтовне наукове дослідження та збереження в історичній пам'яті [7].

Антон Бутейко був не лише дипломатом, а й державником, який своєю принциповістю, професіоналізмом та далекоглядністю формував міжнародний імідж України. Його внесок у становлення зовнішньої політики, ядерне роззброєння, розвиток стратегічного партнерства з Заходом є винятковим. Постать Бутейка має бути повноцінно інтегрована у сучасну історичну пам'ять як приклад вірності національним інтересам і високим стандартам державної служби.

Список використаних джерел та літератури

1. Сьогодні, як стало відомо радіо “Свобода”, посол України в Румунії Антон Бутейко, подав у відставку через підписання угод про Єдиний економічний простір. *Радіо Свобода*. 20 вересня 2003. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/907810.html>
2. Колотилова Л.М. Бутейко Антон Денисович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. URL: https://esu.com.ua/article-38263?utm_source=chatgpt.com
3. Огрязко В. Постаті української дипломатії. К.: Вид. дім «К.І.С.», 2020. 320 с.
4. Бутейко А. Куди прямує Україна. К.: Юрінком Інтер, 2002. 278 с.
5. Віднянський С.В. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. К.: Генеза, 2004. 616 с.
6. Огрязко В.С. Слово про друга. *Дзеркало тижня*. 2019. №10, 16 березня – 22 березня. URL: <https://dt.ua/internal/slovo-pro-druga-305754.html>
7. Сумна звістка. *Українська асоціація зовнішньої політики*. 12 березня 2019. URL: <https://ufpa.org.ua/ru/node/5137>

References

1. (2003, 20 veresnya). S'ohodni, yak stalo vidomo radio "Svoboda", posol Ukrayiny v Rumuniyi Anton Buteyko, podav u vidstavku cherez pidpysannya uhod pro Yedynyy ekonomichnyy prostir. *Radio Svoboda*. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/907810.html> [In Ukrainian].
2. Kolotylova, L.M. (2004). Buteyko Anton Denysovych. *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny* [Elektronnyy resurs] / redkol.: I.M. Dzyuba, A.I. Zhukovs'kyi, M.H. Zheleznyak [ta in.]; NAN Ukrayiny, NTSH. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrayiny. [Online]. Available from: https://esu.com.ua/article-38263?utm_source=chatgpt.com [In Ukrainian].
3. Ohryzko, V. (2020). *Postati ukraïns'koyi dyplomatiyi*. Kyiv: Vyd. dim "K.I.S.". [In Ukrainian].
4. Buteyko, A. (2002). *Kudy pryamuye Ukrayina*. Kyiv: Yurinkom Inter. [In Ukrainian].
5. Vidnyans'kyi, S.V. (2004). *Zovnishnya polityka Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi*. Kyiv: Heneza. [In Ukrainian].
6. Ohryzko, V.S. (2019). Slovo pro druha. *Dzerkalo tyzhnya*, 10, 16 bereznya – 22 bereznya. [Online]. Available from: https://dt.ua/internal/slovo-pro-druga-305754_html [In Ukrainian].
7. (2019, 12 bereznya). Sumna zvistka. *Ukrayins'ka asotsiatsiya zovnishn'oyi polityky*. [Online]. Available from: <https://ufpa.org.ua/ru/node/5137> [In Ukrainian].

Tkach D., Piatkevich A. Anton Denysovych Buteiko: Diplomat and Statesman of Independent Ukraine.

This article is devoted to the study of the life path, professional activity, and state-building contribution of Anton Denysovych Buteyko – an outstanding Ukrainian diplomat, politician, and public figure who played a key role in shaping the foreign policy system of independent Ukraine.

The paper provides a comprehensive analysis of A.D. Buteyko's personal development, his educational trajectory from a student at the International Faculty of Taras Shevchenko Kyiv State University to a highly professional diplomat. Special attention is given to the transformation of his worldview – from a Soviet diplomatic official to a committed Ukrainian statesman.

The author thoroughly examines the main stages of Buteyko's diplomatic career: his service within the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR, his activity in the early years of Ukraine's independence, and his work as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to the USA, Romania, and other countries. Particular focus is placed on his role as First Deputy Minister for Foreign Affairs of Ukraine and his contribution to the development of conceptual foundations of the young state's foreign policy.

A significant part of the research is dedicated to A.D. Buteyko's role in shaping Ukraine's Euro-Atlantic course, his participation in negotiations on nuclear disarmament, territorial integrity, and security policy. His input in preparing strategic international agreements that determined Ukraine's place in the international arena is examined in detail.

The article also analyzes the diplomat's civic and political activity, his role in parliamentary work and lawmaking, expert and publicist output. Special attention is paid to the formation of a diplomatic school and the mentoring of a new generation of Ukrainian diplomats, influenced by A.D. Buteyko's professional principles.

Based on archival materials, colleagues' recollections, and personal documents of the diplomat, the article reconstructs his views on key foreign policy processes, his strategic vision of Ukraine's place in the system of international relations, and his methodological approaches to diplomatic work.

This research is interdisciplinary, combining the methodology of historical science, political science, and diplomatic studies, which allows a comprehensive exploration of A.D. Buteyko's role as a founder of modern Ukrainian diplomacy.

Keywords: Anton Buteyko, Ukrainian diplomacy, foreign policy, independence, state-building, international relations, the USA, Romania.